

PREDUZETNIČKA DRŽAVA I KRIZA

Ivan Mirović

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Fakultet poslovne ekonomije Bijeljina, Bijeljina, Republika Srpska, BiH
ivan.mirovic@fpe.unssa.rs.ba

Vesna Petrović

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Fakultet poslovne ekonomije Bijeljina, Bijeljina, Republika Srpska, BiH
vesna.petrovic@fpe.unssa.rs.ba

Članak je izlagan na IX Internacionalnom naučnom skupu „EkonBiz: Ekonomija i COVID 19“,
Bijeljina 17. i 18. jun 2021. godine

Apstrakt: U ovom radu razmatramo odnos preduzetničke države i krize (izazvane ekonomskim i neekonomskim razlozima i vice versa). Dakle, riječ je o interaktivnom odnosu preduzetničke države u rješavanju krize i uticaju krize na dalji razvoj novih ekonomskih ingerencija i nadležnosti države u ekonomiji. Preduzetnička država se posmatra kao preduzetnik i jedan od važnijih ekonomskih aktera, koji prihvata rizike ulaganja na dugi rok, imajući na umu širu sliku i opšte dobro. Razvoj novih tehnologija i novih tehnoloških kompanija u SAD i drugim razvijenim zemljama bio je moguć zahvaljujući investiranju američke preduzetničke države i njenih agencija. Polazimo od pretpostavke da su američku krizu 2008. godine izazvali visoki dugovi privatnog sektora, a ne javni dug SAD, koji je danas enormno visok i vrtoglavo raste. U osnovi ovog razmatranja stoji teza da klasična ekonomska teorija o nemiješanju države u privredni život, koja stoji po strani u najnovije doba razvoja globalnog kapitalizma, ne drži vodu. Naprotiv, pokazuje se da je državno rizično investiranje na dugi rok u osnovi savremene ekonomije u kome privatni sektor može da se razvija samo na premisama tog golemog ulaganja u razvoj modernih novih tehnologija. Većina inovacija danas i istraživačkih instituta u SAD duguje ulaganjima američke države. U radu razmatramo uticaj krize na shvatanje preduzetničke države i njene uloge u inovacijama, ulogu novih tehnologija i inovacija u privrednom rastu, preduzetničku državu i rizike, preduzetničku državu i ekonomiju znanja, preduzetničku državu u „guranju“ nasuprot „podbadaњу“ zelene industrijske revolucije, koristi i cijene investiranja, inovacije i razvoj američke preduzetničke države.

Ključne riječi: preduzetnička država, inovacije, privredni rast, ekonomija znanja, pandemija kovida-19

1. UVOD

Ekonomska kriza i pandemija kovida-19, pozicionirali su državu, kao najvažnijeg ekonomskog aktera i preduzetnika, bez koje nije moguće rješenje krize. Neoliberalna teorija i Smitova ekonomska teorija izgubile su primat u rješavanju krize iako i dalje ostaju relevantne ekonomske teorije. Bez razumijevanja preduzetničke uloge države i njenih ulaganja, njenih investicija u Internet, zdravstveni sistem i zelenu revoluciju nije moguće razumjeti tu epohalnu promjenu, u kojoj je država postala najvažniji ekonomski akter. Državne investicije u navedene sektore su pospješile privatno investiranje. Posebno apostrofiramo pragmatični pristup u interakciji države i privatnog sektora, apstrahujući ideološku suprotstavljenost javnog i privatnog interesa. I dalje je prisutan spor između konzervativne i progresivne struje u ekonomiji, o tome da li restriktivna državna potrošnja i politika štednje doprinosi privrednom rastu ili treba koristiti ekspanzionističku politiku državnog ulaganja, infrastrukturu i javna dobra. Po Marijani Macukato, Kejns i Polanji su ekonomisti velikog formata, koji brane progresivno mišljenje o ulozi države u ekonomiji (Macukato, 2020, str. 22). Ekonomska logika države ne može se svesti na javne radove, niti se njeno ekonomsko ponašanje može redukovati na ponašanje pojedinca. Ona uvijek rješava nešto više i teže, jer je reprezentant opštih interesa, koji su drugačiji od prostog zbira pojedinačnih interesa. Polanji je apostrofirao ideju da tzv. slobodno tržište ne popravlja nego ga kreira država, jer je tržište rezultat državnog i privatnog

djelovanja. Moderne kompanije poput moderne države uvode strateški menadžment, organizaciono ponašanje i teorije odlučivanja. Ekonomske vrijednosti se stvaraju kolektivno, stoga moderna država i moderna korporacija djeluju preduzetnički. Dakle, u ekonomiji i država se ponaša između ostalog i ekonomski. Klasična ekonomska teorija je propisivala da država djeluje samo u nekim djelatnostima i u popravljanju tržišnog neuspjeha. To se danas u vrijeme pandemije, finansijske krize i tzv. zelene revolucije u ekonomiji može smatrati neuvjerljivim, a i pogrešnim. Klasična ekonomska teorija od države očekuje da propisuje jednake uslove, da finansira javna dobra poput infrastrukture, državne odbrane i osnovnih istraživanja; i da osmisli mehanizme za ublažavanje negativnih eksternalija kao što je zagađenje. (Macukato, 2020, str. 23). Američka preduzetnička država je nakon Drugog svjetskog rata, stvorila dvije ključne agencije NASA (*National Aeronautics and Space Administration*) i DARPA (*Defense Advanced Research Projects Agency*), bez kojih ne bi bio moguć Internet i američki privatni rast i razvoj. Dakle, u američkom razvoju poslije Drugog svjetskog rata, odlučujuću ulogu je imala američka država, a to se često zaboravlja. Te agencije su angažovale najkreativnije kadrove, nisu se vodile uskim privatnim interesima, već su imale na umu širu sliku, javnog američkog nacionalnog interesa, vođenog misijom o opštem dobru. Džozan Robinson vjeruje da birokratija ne mora uopšte biti manje fleksibilna od privatnog preduzetništva (Pizano, 2015 str. 44). Država se pokazala kao rizični ekonomski akter, ulažući u finansijska sredstva bez valjanih garancija u istraživanje i razvoj bez kojeg nema modernog ekonomskog napretka. Američka država godinama ulaže u inovacije i razvoj ogromnih sredstava. Kineska država duguje svom razvoju, visokim investicijama u istraživanje i razvoj tzv. zelene industrije, kao i u infrastrukturne projekte od nacionalnog značaja. Ona je i dalje motor brzog kineskog rasta, jer jedina ima ekonomsku i političku moć da transformiše industriju i kinesko društvo u cjelini.

Tome treba dodati da je na čelu kineske države kocentrisana politička volja u Komunističkoj partiji sa Siom na čelu, čiji je mandat 10 godina i gdje se ekonomske i političke odluke donose relativno lako i nisu sputane demokratskim obzirima i vrijednostima. To Kini daje primat u eri globalizacije u svijetu, kao što su ga nekad imale evropske kolonijalne sile. Ekonomski uspješnoj državi danas potrebno je i više tržišta i više države, to nisu antipodi. Država se ne može svesti na korekciju tržišta, njena funkcija je da kreira i usmjerava, da ima širu sliku, kao i misiju i viziju.

Država mora voditi računa ne samo o uspjehu tržišta, već i o harmoničnom funkcionisanju svih segmenata države, vođena načelima profita, ali i načelima pravde. Bez moderne države i njenog finansiranja i razvoja nisu zamislivi osvajanje svemira, borba protiv klimatskih promjena i razvoj modernih tehnoloških kompanija, koje istini za volju postaju prijetnja demokratskom karakteru države i političke vlasti (bili smo svjedoci jedne nevjerojatne činjenice da su predsjedniku SAD Donaldu Trampu, najkрупnije tehnološke kompanije digitalne i informatičke, onemogućile da se obrati javnosti, zabranjujući mu pristup medijima, isključivši ga bez milosti iz tzv. medijskog političkog prostora). Konsekvence ovakve situacije su još uvijek nesagledive. Pitanje je da li je ovo isključivanje američkog predsjednika iz javnog prostora početak kraja političke demokratije ili je to početak neke nove realnosti, koju je teško zamisliti i razumjeti. Fetišizacija tržišta u pravilu vodi isključivanju eksternalija, problemu zagađenja, u oblasti raspodjele, preraspodjeli bogatstva i nepravde. Danas se u literaturi govori o pogrešnim tržištima, poput onog koje djeluje u eksploataciji nafte i plina, gdje se rukovodi ranijim ugljeničnim tehnologijama, umjesto tehnologijama čiste tehnologije. Država, a ne tržište mora da se bavi nekim novim fenomenima, kao što su: gojaznost, starenje, klimatske promjene, nejednakost, nezaposlenost. Dakle, tržište nije u stanju da se bavi na dobar način nekim suštinskim ljudskim vrijednostima. Ono može biti zabavljeno logikom profita, logikom višeg, efikasnijeg. Tržišne sile su u krajnjoj konsekvenci rezultat, a ne posljedica državnih odluka. Najveći broj modernih izuma, inovacija (vještačke inteligencije) i patenata u Americi, pa i u svijetu, inspirisan je aktivnošću vojnog sektora i američkog ministarstva odbrane. Tako su ratovanje i vojska snažan generator tehnoloških inovacija u brojnim oblastima. Nacionalni instituti za zdravlje su nerijetko finansijeri i ključni akteri farmaceutskoj industriji, proizvodnji lijekova, kao jednoj od najpropulzivnijih grana moderne ekonomije.

Zahvaljujući najrazvijenijim državama i kompanijama, podržanim od strane države, za samo godinu dana imaćemo desetak vrsta vakcina protiv koronavirusa, koji je paralisao čovječanstvo i to ne samo u ekonomskom već i u svim drugim aspektima. Pandemija je pokazala međusobnu povezanost ljudi i naroda i prvi put istinski legitimisala potrebu solidarnosti i međusobne povezanosti, pojam čovječanstva i svjetske zajednice. Mada se u praksi pokazuju isti egoistički odnosi, odnos nejednakosti pristupa izvorima i dostupnostima vakcine, na najmoćnije i najrazvijenije zemlje svijeta. Neke zemlje (EU)

pokazale su uske i sebične interese da u želji da sačuvaju svoje stanovništvo isključuju ostale manje zemlje iz raspodjele ovih lijekova. (Generalni sekretar OUN upozorio je na potrebu solidarnosti u međunarodnim odnosima od strane velikih razvijenih zemalja u nabavci vakcina protiv koronavirusa). Evidentno je da sa ovim fenomenima u zdravstvu, energetici, ekologiji, novim tehnologijama, značaj države enormno raste.

Značaj države na primjeru države Srbije evidentan je u slučaju državnog instituta Torlaka, koji će podržan državnim investicijama proizvesti rusku vakcinu putem *know how* i time omogućiti zaštitu stanovništva u Srbiji od koronavirusa, već i nadati se i šire u regionu. Država treba da posveti pažnju strateškom menadžmentu u poslovnim školama i organizacionom ponašanju, kao i privatne kompanije (Macukato, 2020, str. 55). Dakle, neophodno je priznavanje uloge države kao vodećeg nosioca rizika i inovatora što podrazumijeva i priznavanje velikih rizika koje ona mora preuzeti u uslovima krajnje nesigurnosti, pa samim tim i visoku vjerovatnoću neuspjeha. Uprkos dosta uvriježenom mišljenju da su državna ulaganja sigurna, američka preduzetnička država je preduzimala brojna rizična ulaganja, koja nisu uvijek donosila izvjesni ishod. Očito je da privatni sektor nije jedini izvor stvaranja bogatstva, tu je i javni sektor. Trenutno je na djelu ekonomska kriza, koja se očituje kroz pad svih ekonomskih parametara, od pada BDP-a, do pada životnog standarda ogromnog broja ljudi širom planete izazvana prevashodno pandemijom kovida-19. Naravno, učinci ekonomske i pandemijske krize su različiti, ali su ovog puta planetarni. Evidentno je da uzroci krize nisu profitabilne tehnološke mogućnosti ili nedostatak efektivne tražnje, radi se o posljedicama sistematskih mjera na očuvanju zdravlja i sprečavanju širenja pandemije u njenim razornim posljedicama na cjelokupan ekonomski, socijalni život. Pandemija kovida-19 pokazala je potrebu i povezanost zemalja i ljudi širom svijeta, gdje se bez zajedničke strategije rješenja ne mogu naći. Na potezu je država. Sprečavanje pada u sekularnu stagnaciju zahtijeva politiku usmjerenu na pametni, inovativni, ali i inkluzivni rast. (Macukato, 2020, str 56). Afirmaciji države u njenoj novoj ulozi doprinijela je svjetska finansijska kriza iz 2008, koja se iz ekonomije SAD proširila na čitav globalni svijet. Interesantno je da i dalje u ekonomskoj teoriji dominira restriktivni pristup države prema obrazovanju, zdravstvu, istraživanju, razvoju i ljudskom kapitalu, o čemu svjedoči smanjivanje finansija ključnim američkim državnim agencijama, kao i restriktivna politika Evropske unije u istim oblastima. Nasuprot tome Kina i dalje ulaže u

navedene oblasti i finansira infrastrukturne i druge projekte širom svijeta. U finansijskom sistemu događa se finansijalizacija, sve više se sredstava ulaže u kupovinu hartija od vrijednosti, čime se podiže njihova vrijednost, posebno akcija. Takvo ponašanje vodi „sekularnoj stagnaciji“. S obzirom na to da se u nekim zemljama država očituje snažnije i u sferi inovacija, moramo jasnije sagledati njenu novu ulogu i osloboditi se stare paradigme da državne investicije ne služe tome, već da država i dalje ostaje po strani od modernog razvoja. Slažemo se sa Marijanom Macukato, koja polazi od ideje mađarskog ekonomiste Karla Polanjija, da država svjesno kreira tržište, da planira, investira inovacije i razvoj u svjetlu novih tehnologija. Naravno, pri tome se misli na tijesnu povezanost države i privatnog sektora na tim zadacima. Dakle, suprotstavljanje javnog i privatnog interesa na način na koji to čini klasična ekonomska teorija nije ni korisno ni svrshodno, jer ne odgovara novoj realnosti.

2. NEKE EKONOMSKE IMPLIKACIJE PANDEMIJE KOVIDA - 19

Nalazimo se usred pandemije kovida - 19, koja ne jenjava, nego se razgara širom planete, istina sa nejednakim učincima u pojedinim državama. Uprkos svim razlikama i specifičnostima, koronavirus ubija ljude, utiče na obolijevanje i širenje zaraze, izaziva negativne ekonomske posljedice širom planete. Teško možemo imati širu sliku i implikacije, koje proizvodi ova globalna zaraza virusom. Radi se o nepoznatom virusu sa nesagledivim posljedicama, koje nisu samo ekonomske, već su takođe i psihološke, evidentne po mentalno zdravlje ljudi. Globalna zaraza virusom ne pojačava samo distance između pojedinaca, već utiče i na porodicu, ukupno fizičko i mentalno zdravlje i druge institucije i odnose koje je teško pobrojati. Da li će se dogoditi ili ne jedna golema promjena u ekonomskim i društvenim odnosima, ostaje da se vidi. Učinci pandemije su nesagledivi po zdravstvene sisteme, političku volju, ekonomsku moć da se ova bolest savlada.

Nada i strepnja su i dalje bitne odrednice ove situacije. U EU ugroženi su osnovni principi, države se zatvaraju u svoje granice i sam Šengen postaje upitan. Rizici su golemi, nepredvidljivi i nesagledivi. Ekonomski šok je izvjestan, pad BDP-a očigledan. Na djelu je stalna diskusija kako pomiriti brigu o zdravlju ljudi i liječenje ljudi i ekonomske posljedice, koje se indirektno reflektuju na samo zdravlje i očuvanje zdravstvenih sistema pojedinih država. Vrlo je vjerovatno da će zdravstvena kriza prerasti u mnogo dublju ekonomsku i finansijsku krizu, nesagledivu po dalje funkcionisanje ne samo

pojedinih država, već i međunarodnog, ekonomskog i političkog poretka.

Ekonomska cijena (lockdown) nezaposlenosti, gubitaka radnog mjesta, gubitaka profita, socijalne nejednakosti, zasad je nepoznata, ali je izuzetno visoka. Čini se da ova zdravstvena i ekonomska kriza ide naruku bogatijim, da postanu još bogatiji, a siromašnim da budu još siromašniji. Pandemija je afirmisala nacionalnu državu i njenu brigu za zdravlje vlastitog stanovništva. Organizacija borbe protiv koronavirusa, čija je cijena i dalje nepoznata, ali će biti izuzetno visoka, stoji u direktnoj vezi sa organizacijom države. Države poput Kine, Rusije i jednog broja manjih zemalja (uključujući i Srbiju) pokazale su uprkos insuficijencije demokratskih principa i vrijednosti relativno dobru organizaciju u borbi protiv koronavirusa. Države sa državnim zdravstvenim sistemima, pa i bivše socijalističke zemlje, imale su nešto više uspjeha u borbi protiv pandemije. Međutim, pandemija je globalni problem. Ona svjedoči da smo svi u istom čamcu i da niko parcijalno ne može biti siguran, jer ono spasonosno nije partikularno, već globalno i univerzalno. Interesantno je da su visoku cijenu u broju smrtnih slučajeva platile SAD, Indija, Brazil i neke latinoameričke države. Dakle, mogli bismo zaključiti da se ekonomska i društvena kriza mogu izazvati i neekonomskim fenomenima, iako imaju šire implikacije po ekonomiju, politički i socijalni život. Za pretpostaviti je, nakon što se savlada ili ublaže negativni učinci pandemije, da će doći do boljeg tona raspoloženja u svijetu koji će biti optimističniji i vedriji. Naravno, to bi moglo korespondirati sa privrednim uzletom i ekonomskim rastom. Koje će sve pouke izvući čovječanstvo, pojedine zemlje, države i narodi, ostaje da sa se vidi. Naše mišljenje je da rješenja pandemije nema bez dobro organizovane preduzetničke države na nacionalnom nivou i bez solidarnosti i uzajamne pomoći na globalnom nivou.

Ekonomisti različito procjenjuju situaciju, sve u zavisnosti od ekonomske teorije kojom se rukovode, postoje oni koje ne brine rast dugova jer je na djelu štampanje novca (Milton Friedman). Većina vlada zemalja u svijetu finansijskim injekcijama pokušavaju da spasu, što se spasiti može, gubitak posla, čuvanje radnog mjesta, ohrabrivanje kompanija u sektoru usluga, onih koji ne rade u vremenu pandemije. Postoji bojazan da se sužava prostor velikih poslovnih banaka i finansijskih institucija u finansiranju realnog sektora. Teret krize će najteže podnijeti najranjiviji dio populacije: stari i bolesni, nezaposleni, lica sa niskim prihodima.

3. UTICAJ KRIZE NA SHVATANJE PREUZETNIČKE DRŽAVE I NJENA ULOGA U INOVACIJAMA

Pod uticajem neoliberalne koncepcije, očekuje se od države, nakon njene pasivne uloge u rješavanju krize, da se povuče iz ekonomske aktivnosti posebno oblasti inovacija i razvoja i da se ti poslovi prepuste privatnom sektoru. Veliku finansijsku krizu nije primarno izazvao javni dug države, već piramidalni dug privatnog sektora (posebno finansijskog sektora i njegovih novostvorenih institucija). Međutim, u zapadnim državama i u postkriznom vremenu od države se očekuje da posreduje u mnogim oblastima, ekonomskim aktivnostima, koje ranije nisu bile njen predmet.

Farmaceutske industrije, iako imaju najviše koristi od javnog istraživanja i finansiranja u ovim oblastima, zdušno se zalažu da se ograniče javni budžeti i smanji regulativa i nadzor u ovoj oblasti. Pandemija kovida-19 jasno je pokazala da su u borbi protiv pandemije mnoge manje, bivše socijalističke zemlje mogle da se nose sa ovom pošasti jer su i dalje imale ostatke državom posrednog i uređenog zdravstvenog sistema. U samoj Evropskoj uniji dolaze kritike od strane zemalja tzv. protestantskog kruga da su zemlje romanskog kruga u stagnaciji zbog rasipnog javnog sektora, iako je zapravo na djelu stagnacija u javnom sektoru. Krizu 2008. god. je izazvao privatni dug, iako je u vremenu krize zbog spasavanja poslovnih banaka od strane države naglo porastao i javni dug.

Djelotvornost javne potrošnje ne zavisi samo od visine potrošnje, već od toga koliko se ona ulaže u ono što je danas najpropulzivnije, a to je odgovarajući zdravstveni sistem, adekvatno obrazovanje, istraživanje i razvoj. Zemlje visokog javnog duga obično imaju niski privredni rast, ali postoje zemlje koje u sličnim uslovima javnog duga imaju stabilan privredan rast, dakle djeluju mnogi drugi činioci. Država se u novije vrijeme često nalazi u ulozi rizičnog preduzetnika, kad su u pitanju investicije na dugi rok, naročito kad je riječ o novim industrijama i poduhvatima koji ne daju rezultat u kratkom roku.

Tako se razlikuje država kao rizični preduzetnik od privatnih preduzetnika kao rizičnih ulagača. Država kao rizični preduzetnik mnogo je spremnija da ulaže na dugi rok u one poduhvate koji se ne mogu brzo i lako efektuirati ali su vrlo često osnova za buduće nove tehnologije, koje koriste svima, a naročito privatnom sektoru. Američka država je izdašno pomagala u otkriću novih radikalnih lijekova u farmaceutskoj industriji, koja zauzvrat traži da se smanji broj propisa i regulacija

u ovoj oblasti. Mnoge inovativne privatne kompanije imale su izdašnu pomoć američke države. Od države se danas očekuje da bude „vodeći investitor i katalizator, da podstiče mrežu, da djeluje i proširuje znanje“(Macukato, 2020, str. 57). Američka država je imala viziju da podrži komercijalizaciju Interneta, jer privatni sektor nije imao dovoljno snage za tzv. širu sliku. Istini za volju, ne treba glorifikovati ulogu države, koja nije uvijek bila u stanju da prepozna nove pobjednike i nove tehnologije. Važna uloga države je podsticajna kad su u pitanju nove tehnologije i mala preduzeća. Interesantno je da je privatni kapital dvadeset godina nakon ulaska javnog kapitala ušao u nove tehnologije, Internet, nanotehnologije i biotehnologije. Pokazuje se da privatni kapital izbjegava rizična ulaganja zbog visokog tehnološkog i tržišnog rizika i visokog intenziteta kapitala. Postoje realne opasnosti simbioze javnog i privatnog interesa, gdje se privatni sektor ponaša parazitski izvlačeći koristi za sebe bez želje da finansira državu. Marijana Macukato pominje da postoje realne opasnosti da neke interesne grupe prigrabe koristi rizičnog finansiranja države u nekim oblastima. Privatni sektor metodom istiskivanja u oblasti finansiranja zbog svojih kratkoročnih ciljeva može da odšteti javni sektor (opšte dobro). Država često investira one poslove i poduhvate u koje ne želi da ulazi privatni sektor. Po mišljenju Marijane Macukato, rješenje ovog problema je u simbiotskom, a ne parazitskom javno privatnom partnerstvu. Postoje uporedni podaci koji pokazuju da se sa padom ulaganja u istraživanja i razvoj povećava finansijalizacija privatnog sektora. Evidentno je da su privatne farmaceutske kompanije smanjile sredstva za istraživanje i razvoj i povećale potrošnju na otkup sopstvenih akcija.

4. ULOGA NOVIH TEHNOLOGIJA I INOVACIJA U PRIVREDNOM RASTU

Preduzetnička država ima širu ulogu od stvaranja uslova za inovacije i ispravljanje greške tržišta. Karl Polanyi je jasno definisao stav da je sa kapitalizmom došlo do tijesne veze između države i tržišta, koja ga kreira i u nekim situacijama i silom uvodi u ekonomiji (Polanyi, 2001, str. 144). Kejns sa razlogom ističe da je za funkcionisanje kapitalističkog tržišta neophodna državna regulacija i kontrola. (Kejnz, 2013, str.78) Po Kejnzu su važni: poslovne investicije, državne investicije, lična potrošnja i neto izvoz. Neizvjesnost i strast za investiranje su važni činiooci uspješnog kapitalističkog razvoja (osim visina kamatnih stopa, poreza). Kejns smatra da, ukoliko privatna ulaganja nisu praćena povećanom državnim potrošnjom, pad potrošnje i investicija dovešće do kraha berze i depresije. Inovacije imaju veliki udio u privrednom rastu, koji je teško

kvantifikovati. Podrška inovacijama mogu biti ulaganja u istraživanje i razvoj, infrastrukturu, obuku radnika i direktna i indirektna podrška za određene tehnologije i kompanije (Macukato, 2020, str. 69). Inovacije i nejednakost su kompatibilne sa privrednim rastom kao što ni socijalna država ne može da funkcioniše bez snažne efikasnosti i produktivnosti u privredi. Abramovic i Solov pokazali su da konvencionalna mjerenja inputa kapitala i radne snage ne mogu objasniti 90% ekonomskog rasta u naprednoj industrijskoj zemlji, kao što je Amerika. Prema Solovljevom modelu rasta, rast se modelira kroz proizvodnu funkciju, gdje je proizvodnja funkcija količine fizičkog kapitala i ljudskog rada. Tehnološke promjene inovacije (čine rezidual) od nekih 90% varijacija u privrednom rastu. Abramovic je taj rezidual nazvao mjerom „našeg neznanja“(Abramovitz, 1956, str 38). Endogena teorija rasta je uključila tehnologiju, objašnjenja privrednog rasta (vremenski horizont). Uvođenje tehnologije i ljudskog kapitala uvelo je rastuće prinose kao faktor rasta. Država je našla svoje mjesto u podsticanju razvoja novih tehnologija i inovacija, koje su se opredmetile u novim proizvodima. Konkurencija među kompanijama je sve više rezultat njihove inovativne sposobnosti i ulaganja u ljudski kapital. Šumpeterovska evolucionistička teorija tvrdi da su inovacije primjer istinske najtovske neizvjesnosti, koja se ne može modelirati normalnom distribucijom vjerovatnoće impliciranom u endogenoj teoriji rasta, istraživanja i razvoj se često modeliraju pomoću teorije igara (Reinganum, 1984, str.75).

Inovacije su zapravo „mrežne institucije“ u javnom i privatnom sektoru čije aktivnosti i interakcije iniciraju, primaju, modifikuju i šire nove tehnologije. (Marijana Macukato, 2020, str. 75). Iz perspektive mezoekonomije inovacije su mrežne strukture, koje cirkulišu u cijeloj ekonomiji i omogućavaju tehnološke promjene u kompanijama (klijenti, proizvođači, infrastruktura, dobavljači, kompetencije). Inovacione mreže čini sistem povratnih sprega između tržišta i tehnologije, primjene i nauke. U ovom konceptu važna je uloga obrazovanja, obuke, dizajna, kontrole kvaliteta i efektivne potražnje. Velike zapadne sile poput SAD i Njemačke po Freemanu postale su ekonomski napredne zemlje, zahvaljujući tehničkom obrazovanju i obuci, inovacijama i istraživanjima (Freeman, 1995, str.89). Ove države su uspjele da komercijalizuju tehnologiju, što je jedan od faktora njihovog uspjeha. Japanske tehničke inovacije bile su u direktnoj funkciji proizvodnje. Preduzetnička država nije samo kreator znanja, već putem mreža ima mobilizator resursa, inovacija kroz privredne sektore. Razvojna država ne popravljala samo tržište

već i obezbjeđuje industrijalizaciju i utiče na bankarske finansijske sisteme, da ekonomski prate rast i razvoj realnog sektora. Postoji neosporna veza između zemalja koje su prolazile tešku finansijsku krizu i nedovoljnih ulaganja u istraživanja i razvoj. Neke zemlje poput Velike Britanije uspjele su da se orijentišu na: finansijski sektor, kreativne industrije i građevinarstvo, i da tako manje ulažu u razvoj. Postoji mit da mala i srednja preduzeća koriste inovacije za veće zapošljavanje, iako se zna da između veličine preduzeća i privrednog rasta nema pouzdanih informacija. Za jednu ekonomiju su bitna inovativna preduzeća, kao i visok rast u odnosu na veličinu preduzeća. Dakle, manje nije po definiciji bolje, jer mala preduzeća nisu uspješnija. Rizici kapital se najviše nalazi u oblastima visokog potencijalnog rasta, niske tehnološke kompleksnosti i niskog kapitalnog intenziteta. Razvoj biotehnologija koje su rezultat rada istraživačkih instituta, zapadnih univerziteta omogućen je ulaganjem od strane države. Problem inovacija u Evropskoj uniji nije rezultat nedovoljnog industrijskog znanja, već nedovoljne sposobnosti komercijalizacije tog znanja. Empirijska iskustva pokazuju da poreske olakšice nemaju veliki uticaj na inovacije, istraživanje i razvoj, koliko ima naučna i tehnološka baza jedne zemlje.

5. PREDUZETNIČKA DRŽAVA I RIZICI

Evidentno je da javno finansiranje i istraživanje ima na umu širu sliku i vremenski horizont, s mogućnošću da bude rizično investiranje ali, generalno uzev, vodi opštem dobru, nerijetko omogućujući privatno istraživanje, koje se radije vodi logikom investiranja i istraživanja na kratki rok. Preduzetnička država je orijentisana na kreiranje novih proizvoda, novih tržišta, novih modela organizacije, novih procesa proizvodnje, koji doprinose ekonomskom rastu. Šumpeter je vjerovao i u proces kreativne destrukcije, koja omogućuje neuspješnim inovacijama da budu zamijenjene boljim. Preduzetnička ekonomija je ekonomija rizika, koja uzima u obzir neizvjesnost (neizvjesni događaji, neizvjesno znanje). Tehnološke promjene su izvanredan primjer Šumpeterove ideje o samodestrukciji u oblasti znanja i inovacija. U istoriji nauke poznato je da su mnogi pronalasci bili sasvim slučajni, a ne rezultat nekog namjeravanog rada.

Danas je vodeća uloga države u rizičnim inovacijama na polju primjene razvoja novih tehnologija (zelenih industrija, informatičkih tehnologija, nanotehnologija, istraživanje svemira, nuklearna tehnologija). Industrija znanja podržana je od strane države i javnog finansiranja. Takođe, i državne investicije se protežu na različite vrste

rizičnih i neizvjesnih istraživanja, što ih bitno razlikuje od privatnih rizičnih investicija u istraživanje i razvoj.

Dobar primjer preduzetničke države predstavlja američka preduzetnička država, odnosno njene agencije DARPA (*Defense Advanced Research Projects Agency*) i SBIR (*Small Business Innovation Research*). Rezultati javnog finansiranja, istraživanja, tehnologije, ljudskog kapitala američke preduzetničke države stoje u temeljima globalnog rasta i razvoja. Još uvijek najveći broj industrijske i intelektualne svojine dolazi iz SAD.

6. PREDUZETNIČKA DRŽAVA I EKONOMIJA ZNANJA

Američka država je omogućila *Appleove* inovacije (Apple Inc.), koje nisu samo tehnički izumi, već i komercijalni proizvodi prvog reda. Apple je dobijao ogromnu direktnu ili indirektnu podršku države za tri glavne oblasti:

- 1) Direktno investicije kapitala u ranim fazama rizičnog stvaranja i rasta;
- 2) Pristup tehnologijama, koje su proizašle iz velikih državnih istraživačkih programa, vojnih inicijativa, ugovora o javnim nabavkama, iza čega je stajao državni novac;
- 3) Uvođenje poreskih, trgovinskih ili tehnoloških mjera za podršku američkim kompanijama kao što je Apple. (Macukato, 2020, str.139)

Američka država je finansirala tehnologije i podržala poslovne poduhvate na kojima je novoosnovana kompanija Apple računarske tehnologije. Novoosnovana Silicijumska dolina je postala nacionalni centar kompjuterskih inovacija. (mikroprocesori, dinamička memorija sa slučajnim pristupom, čvrst ili hard-disk displej sa tečnim kristalima, litijum –polimerske, litijum-jonske baterije; digitalna obrada signala, Internet, protokol za prenos hiperteksta i jezik za označavanje hiperteksta, mobilne tehnologije i mreže, sistem globalnog pozicioniranja, navigacija klik točkom, višedodirni ekrani i vještačka inteligencija.) Zahvaljujući predavljanju prve generacije I-poda u 2001, Apple je počeo da izbacuje talase novih inovativnih proizvoda (iPhone, iPad) koji će u jednom trenutku preokrenuti čitavu industriju mobilne zabave. Finansiranje istraživanja iPhone pomogla je država, finansirajući tzv. hibridne tehnologije. Mobilni telefon je pokazao interakciju čovjeka i mašine. I-pod nudi GPS integraciju, geografsko pozicioniranje svijeta. I u finansiranju te tehnologije američka država ima istaknuto mjesto.

SIRI, kao vještačka inteligencija obuhvata: mašinsko učenje, obradu prirodnog jezika i algoritam za pretraživanje mreže. Dakle, revolucija u informacionoj i komunikacionoj tehnologiji direktno je rezultat finansiranja od strane američke države.

7. PREDUZETNIČKA DRŽAVA U „GURANJU“ NASUPROT „PODBADANJU“ ZELENE INDUSTRIJSKE REVOLUCIJE

Bez finansijske državne podrške nije moguća zelena revolucija u energetskom sektoru. Čista i obnovljiva energija zahtijeva državne mjere: poreske olakšice, subvencije, zajmove, grantove, ugovore za istraživanje i razvoj. Zelena revolucija podrazumijeva transformaciju postojećeg energetskog sistema u održivi ekološki sistem obnovljive čiste energije. Sa ovim problemom u vezi stoji direktno i ekološki problem (klimatske promjene). Najrazvijenije zemlje u razvoju izdvajaju određene sume novca za finansiranje zelenog i održivog razvoja. Interesantno je da Amerika ne prednjači. Jedan broj zapadnih zemalja i Kina (kineski zeleni petogodišnji plan) izdvajaju više sredstava za zelenu revoluciju.

Amerika ima neodlučan pristup zelenim tehnologijama. SAD su prihvatile strategiju podgurkivanja razvoja zelenih tehnologija. Ta strategija se odvija pomoću Ministarstva energetike. Energetskim tržištem u SAD dominiraju neke od najmoćnijih globalnih kompanija. Energetska industrija favorizuje stabilnost i pouzdanost energetskog sistema. Američka strategija je guranje zelenog razvoja kad su u pitanju energetske kompanije i energetski sistemi (Macukato, 2020, str.190). U finansiranju državnog razvoja značajnu ulogu imaju poslovne banke i druge finansijske institucije. Nove tehnologije koje pokazuju uspješnost jedne države su: vjetroenergija i solarna energija, koje stoje u određenoj srazmjeri sa ekonomskom uspješnošću i krizom neke zemlje u zelenom razvoju. Čiste tehnologije su u krizi, zbog činjenice da podrazumijevaju dodatna ulaganja u obnovljive čiste i zelene izvore energije, a dobrim dijelom i zbog same politike. Zadatak je izgraditi simbiotski, a ne parazitski ekosistem. Teško je danas kvantifikovati koristi i nagrade koje država ima od ulaganja u zelenu revoluciju dok su rizici izvjesni.

Interesantno je napomenuti da su brojni sistemi poput poreskog koncipirani za privredu u kojoj nove tehnologije nemaju dominantno mjesto, tako da brojni sistemi i politike, čak i najrazvijenijih država, ne korespondiraju sa modernim tehnologijama i zelenom revolucijom, posebno je evidentan nedostatak regulacije novih tehnoloških kompanija, kao i adekvatne kontrole njihovog

poslovanja. Tehnološke kompanije izbjegavaju da plate milijarde dolara na ime poreza (premještanje poreza), a postoje brojni problemi u oblasti zapošljavanja. Postoji realna bojazan da se te multinacionalne kompanije previše osamostale i izmaknu makroekonomskoj (državnoj) kontroli. Apple je 2001. god prijavio 30% svoje imovine i prihoda u SAD. Kao što je teško definisati mjesto stvaranja profita, tako je postalo teško odrediti gdje se stvara porez. Postoji paradoks da se tehnološke kompanije zalažu za smanjivanje poreske osnovice i smanjivanje poreza u budžetu, iako su u svom razvoju podržane finansijski od strane države. Fenomen je da se iz SAD, kao što se seli kapital, sele i inovacije, proizvodi intelektualne svojine.

8. KORISTI I CIJENE INVESTIRANJA, INOVACIJA I RAZVOJA AMERIČKE PREDUZETNIČKE DRŽAVE

U finansijskoj i ekonomskoj krizi 2008. god. evidentno se pokazalo da su čvrste veze između rizika i zarade i da je finansijski sektor kao parazitski privatizovao nagrade a socijalizovao gubitke. Država takođe subvencionise investicije koje omogućavaju pojedinačnim zaposlenima i preduzećima da učestvuju u procesu inovacija. Po definiciji, inovacije bi trebalo da smanje nejednakost, međutim putem finansijskog sektora, menadžeri često prisvajaju visoke i nezasluzene nagrade, što je naročito evidentno u krizi, bez mogućnosti sankcionisanja. Takođe je evidentno da država ne dobija adekvatne prinose na svoje rizične investicije (preko poreskog sistema). Prihode od korišćenja intelektualne svojine, kroz različite sektore i tehnologije, treba uplaćivati u nacionalni „inovacijski fond“. Burlamaqui kaže: „Iz perspektive upravljanja znanjem, ključno pitanje koje se postavlja glasi: kad produžena zaštita prestane da funkcioniše u generisanju šumpeterijanskog profita i postaje osnova za traženje rente i prisvajanja rente.“ (Burlamaqui, 2012, str 96). On predlaže da država usvoji kontrolni udio patenata, koji nastaju iz javno finansiranih istraživanja. Takođe, jedna od metoda je i da država zadrži udio vlasništva kompanija koje podržava. Jedan od načina državnog investiranja i ubiranja prinosa od tog ulaganja moguće je i putem državne razvojne banke. Pametni, održivi i inkluzivni rast nije zakonit neupitan proces. On zahtijeva čitav set mjera, strategija i aktivnosti. Preduzetnička država je jedna od najvažnijih ekonomskih aktera, čije ekonomske aktivnosti podliježu ekonomskim zakonitostima, kojima podliježe i privatni sektor. To znači da u finansiranju i poslovanju postoje rizici, nagrade i kazne. Možda je ekskluzivitet države u tome da je ona u prilici da rizično investira na dugi rok, imajući na umu širu sliku i opštu korist.

ZAKLJUČAK

Preduzetnička država kao sintagma pokriva u 21. vijeku pojam najvažnijeg ekonomskog aktera i problematizuje klasičnu političku ekonomiju Adama Smita o tome da država stoji po strani iza ekonomskog svijeta, u kojem dominira borba privatnih interesa na slobodnom tržištu, gdje se tržišna utakmica odvija po sistemu nevidljive ruke. Najnovija kriza, finansijska kriza, izazvana finansijskim razlozima, a potom i pandemijom, zdravstvenim, a ne ekonomskim razlozima, afirmisala je državu kao ključnog aktera u rješenju krize.

Pokazalo se u epohi inovacija, tehnoloških revolucija i novih tehnologija bez investiranja države u osiguranju tehnološke baze nije moguć epohalan tehnološki i ekonomski rast.

Dakle, država ne može imati preciznu i ograničenu ulogu u inovacijama po sistemu cost-benefit analize. Država kao reprezentant opšteg interesa, koja uzima u obzir širu sliku, sklonija je rizičnim ulaganjima od privatnog sektora, koji je sklon riziku na kraći rok, u ime javnog interesa. Iako država treba da preuzima rizik, ona ne bi trebalo da apsorbuje rizik privatnog sektora, već da na sebe preuzima onu vrstu rizika na koju privatni sektor nije spreman, i treba da dobije prinose od tog rizika

Javni i privatni interesi nisu više dijametralno suprotstavljeni, već se prepliću, nerijetko i putem javno privatnih partnerstava i u sektoru inovacija. Predstoji ozbiljan napor da se izgradi preduzetnička država, čiji je cilj razvoj strateških tehnologija i inovacija povezanih sa ekonomskim rastom.

LITERATURA

- [1] Abramovitz, M. (1956) Resource and Output Trends in the United States since 1870. New York: National bureau of Economic research
- [2] Adner, R. (2012) The Wide Lens: A New Strategy for Innovation. New York: Portfolio Penguin.
- [3] Andersen, R. (2012) "The Silent Green Revolution" Underway at the Department of Energy'. Atlantic, 9 septembar 2012. Apple. 'Creatinig Jobs throuh Innovation'. Apple.com, 2012.
- [4] Barca, S. (2011). 'Energy, Property, and the Industrial Revolution Narrative'. Ecological Economics 70:1309-15
- [5] Chesbrough, H. (2003). Open Innovation: The new Imperative for Creating and Profiting from Tecnology. Boston: Harvard Business School Press
- [6] Christensen, C.M. (1997). The Innovator's Dilemma: When New Tecnologies Cause Great Firms to Fail. Boston, Harvard Business Press.
- [7] Freeman, C. (1995). "The -National System of Innovation- in Historical Perspective'. Cambridge Journal of Economics 19, no.1:5-24
- [8] Fridman, M. (1953) 'Metodologija pozitivne ekonomije. U Esejima o pozitivnoj ekonomiji. Čikago, University of Chicago Press, 3-43.
- [9] Fridman, M. (1996) Sloboda izbora, Global Book, Novi Sad.
- [10] <https://www.darpa.mil/>
- [11] <https://www.nasa.gov>
- [12] Kejnz, J. (2013) Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca, Beograd: Sluzbeni glasnik.
- [13] Macukato, M. (2020) Preduzetnička država, Rušenje mitova o sukobu privatnog i društvenog sektora, Akademska knjiga, Novi Sad; str 22.
- [14] Martinot, E. (2010). 'Renewable Power for China: Past, Present, and Future'. Fronties of Energy and Power Engineering in China 4, no.3: 287-94.
- [15] Mazzucato, M. and A. Shipman. (2014). 'Accounting for Productive Investment and Value Creation'. Industrial and Corporate Change 23, no: 1: 1-27.
- [16] Mirović, I. (2020) Novac i međunarodni monetarni sistem, Eseji o novcu, FPE Bijeljina.
- [17] Mirović, I. (2016) Strane banke u zemljama zapadnog Balkana, FPE Bijeljina.
- [18] Pizano, D. (2015) Razgovor s velikim ekonomistima, Mate, Zagreb.
- [19] Polanyi, K. 2001[1944]. The Great Transformation: The political and Economic Orgins of Our Time. Boston: Beacon
- [20] Prestowitz, c. (2012). Apple Makes Good Products but Flawed Arguments'. Foreign Policy, 23. januar.
- [21] Veber, M. (2011). Protestantska etika i duh kapitalizma, Mediterran Publishing: Novi Sad

SUMMARY

Entrepreneurial state as a syntagm covers the notion of the most important economic actor in the 21st century and problematizes the classic political economy of Adam Smith about the state standing behind the economic world, dominated by the struggle of private interests in the free market, where market competition takes place by invisible hand. The latest crisis, the financial crisis, caused by financial reasons and then by a pandemic, for health, not economic reasons, has affirmed the state as a key actor in resolving the crisis. It has been shown in the epoch of innovations, technological revolutions and new technologies that without the state's investment in securing the technological base, epochal technological and economic growth is not possible. Thus, the state cannot have a precise and limited role in innovation according to the system of cost-benefit analysis. The state as a representative of the general interest, which takes into account the broader picture, is more prone to risky investments than the private sector, which is prone to short-term risk, in the name of the public interest. Although the state should take the risk, it should not absorb the risk of the private sector, but take on the kind of risk that the private sector is not ready for, and should receive returns from that risk. Public and private interests are no longer diametrically opposed, but are intertwined, often through public-private partnerships and in the innovation sector. A serious effort is ahead to build an entrepreneurial state, aimed at developing strategic technologies and innovations related to economic growth.